

УДК 336.71

Корецька Н. І., к.е.н., доцент,

Сосницька О. М.

Луцький національний технічний університет

КОНЦЕНТРАЦІЯ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

У статті з метою оцінки ступеня консолідації в банківській системі України, її тенденцій та визначення рівня ринкової влади банків досліджено процес концентрації ринку банківських послуг України за допомогою індексу Херфіндаля-Хіршмана.

Ключові слова: концентрація, банківська система, банківські установи, ринкова частка, індекс Херфіндаля-Хіршмана.

Korecka N., Sosnitskiy E.

CONCENTRATION OF THE BANKING SECTOR OF UKRAINE

In the article to assess the extent of consolidation in the banking system of Ukraine, its trends and to determine the level of market power of the banks in the process of concentration of the banking services market of Ukraine the Herfindahl-Hirschman index.

Key words: concentration, the banking system, banking institutions, market share, the Herfindahl-Hirschman index.

Корецкая Н. И., Сосницкая Е. Н.

КОНЦЕНТРАЦИЯ БАНКОВСКОГО СЕКТОРА УКРАИНЫ

В статье с целью оценки степени консолидации в банковской системе Украины, ее тенденций и определения уровня рыночной власти банков исследован процесс концентрации рынка банковских услуг Украины с помощью индекса Херфиндаля-Хиршмана.

Ключевые слова: концентрация, банковская система, банковские учреждения, рыночная доля, индекс Херфиндаля-Хиршмана.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Ефективність функціонування банківських установ є необхідною умовою сталого розвитку економіки. А це вимагає від керівництва банків швидко

Корецька Н. І., Сосницька О. М.

реагувати на зміни, бути відкритими для зовнішнього середовища, здійснювати якісні перетворення у внутрішньому середовищі, постійно удосконалювати чи створювати нові технології, банківській послуги та продукти. Таке бажання забезпечити собі міцне та стабільне становище на ринку банківських послуг задля максимально повного задоволення різноманітних потреб клієнтів та отримання найбільшого прибутку сприяє загостренню конкурентної боротьби між учасниками цього ринків, а отже, призводить до підвищення рівня ринкової концентрації. А оскільки процес взаємодії і суперництва банків та фінансово-кредитних установ небанківського сектору може спричинити виникнення монополій на ринку банківських послуг, то обґрунтування основних аспектів ринкової концентрації в практичній площині є вкрай важливим та актуальним.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженню теоретичних засад розвитку і посилення процесів концентрації банківського сектору присвятили свої наукові праці вітчизняні та зарубіжні вчені-економісти: М. Алексеєнко, А. Анісомова, А. Верніков, В. Геєць, О. Дзюблюк, В. Міщенко, М. Савлук та інші. Проте, ряд питань, пов'язаних із управлінням процесом концентрації ринку банківських послуг, а саме вплив даного процесу на конкуренцію та стійкість банківської системи, є опрацьованими недостатньо.

Цілі статті. Метою статті є аналітичне дослідження процесу концентрації ринку банківських послуг України шляхом визначення індексу Херфіндаля – Хіршмана.

Викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Станом на 01.09.2013 р. в Україні було зареєстровано 180 банків (банківську ліцензію мали 178, з яких 1 (ПАТ «Родовід Банк») – мав ліцензію санаційного банку), у тому числі 2 державних (ПАТ Державний ощадний банк України) та ПАТ «Укрексімбанк») і 51 банк з іноземним капіталом (з них 21 – з 100% іноземним капіталом) [1].

Загальна діюча регіональна мережа банківського сектору на території України складає 242 зареєстрованих філії, 19454 відділення, 18 представництв вітчизняних банків (з них 8 – діяло за кордоном). Банківські точки продажів існують у всіх регіонах України, але

найбільша їх кількість знаходиться в столиці і промислово розвинених регіонах. Так, у м. Києві було зосереджено 64,7% банків від їх загальної кількості, а у Дніпропетровській, Донецькій, Харківській та Одеська областях – 22,7%. Така концентрація пояснюється насамперед тим, що зазначені регіони мають досить високий інвестиційний рейтинг. В той же час решта інших регіонів забезпечують населення банківськими послугами через мережу філій та відділень.

Загалом на ринку банківських послуг домінують кілька великих банків (ПАТ КБ «ПриватБанк», ПАТ «Державний ощадний банк України», ПАТ «Укрексімбанк», ПАТ «Райффайзен Банк Аваль», ПАТ «Укрсиббанк», ПАТ «Укрсоцбанк»), на які припадає в сумі близько 41,23% всіх банківських активів.

Виходячи з розміру активів, усі банки за класифікацією НБУ розділені на чотири групи. У грудні 2011 р. Національний банк України затвердив розподіл банків за групами на 2012 р., підвищивши мінімальний розмір активів для банків I-ї, II-ї та III-ї груп. Це стало причиною ротації деяких банків між групами (табл. 1).

Таблиця 1

Структура банківської системи України та концентрація активів, зобов'язань, капіталу і фінансових результатів в розрізі груп банківських установ за 2010–2012 рр. *

| Групи банків | Кількість банків, од. | | | Активи, % | | | Зобов'язання, % | | | Капітал, % | | | Фінансові результати, % | | |
|--------------|-----------------------|---------|---------|-----------|---------|---------|-----------------|---------|---------|------------|---------|---------|-------------------------|---------|---------|
| | 2010 р. | 2011 р. | 2012 р. | 2010 р. | 2011 р. | 2012 р. | 2010 р. | 2011 р. | 2012 р. | 2010 р. | 2011 р. | 2012 р. | 2010 р. | 2011 р. | 2012 р. |
| I група | 17 | 17 | 15 | 66,7 | 66,9 | 63,5 | 66,8 | 67,2 | 63,9 | 66,4 | 65,5 | 61,3 | 39,1 | 40,1 | 111,5 |
| II група | 22 | 19 | 20 | 18,1 | 14,8 | 17,3 | 18,6 | 14,7 | 17,1 | 14,8 | 14,9 | 18,3 | 53,7 | 50,4 | -1,0 |
| III група | 21 | 22 | 25 | 6,3 | 7,8 | 9,0 | 6,4 | 8,0 | 9,4 | 6,1 | 6,3 | 6,7 | 6,5 | 1,1 | -17,1 |
| IV група | 115 | 117 | 115 | 8,8 | 10,5 | 10,2 | 8,2 | 10,1 | 9,6 | 12,7 | 13,3 | 13,6 | 0,7 | 8,4 | 6,7 |

* сформовано за даними джерела: [1]

Дані табл. 1 свідчать, що найбільші значення основних показників діяльності забезпечували банківські установи I групи, не дивлячись на те, що дана група є найменшою за кількістю банків.

Активи банківських установ України нарощувалися переважно в національній валюті і в основному за рахунок зростання кредитних операцій. Їх обсяг у 2012 р. в порівнянні з 2010 р. зріс на 19,6% (у порівнянні з 2011 р. – на 6,9%) і станом на 01.01.2013 р. вони становили 1127,2 млрд грн.

Капітал вітчизняних банків у 2012 р. в порівнянні з 2010 р. та 2011 р. збільшився відповідно на 23,6% та 9,5% і на кінець 2012 р. становив 170,2 млрд грн. Станом на 01.01.2013 р. питома вага капіталу в пасивах банківських установ становила 15,0% (станом на 01.01.2012 р. – 14,7%). Статутний капітал за 2012 р. зріс на майже на 2,0% (на 3,3 млрд грн.), що дозволило підвищити рівень капіталізації банківської системи України.

Загальний обсяг зобов'язань банківських установ за 2010–2012 рр. збільшився на 152,6 млрд грн. (або майже на 19,0%). Найбільш активно банки нарощували зобов'язання в національній валюті. І основною їх складовою залишалися залучені депозити.

Щодо фінансових результатів банківських установ України, то для банків II-ї та III-ї груп 2012 р. був збитковим.

За останні десятиліття було розроблено безліч різних методів аналізу та підходів до визначення рівня концентрації. Так, з метою оцінки рівня монополізації галузі використовується такий показник як індекс Херфіндаля-Хіршмана (Herfindahl-Hirschman Index). Даний показник є індикатором рівня концентрації в банківському секторі. Розраховується за формулою [2]:

$$HHI = \sum_{k=1}^N \left(\frac{P_k}{P} \right)^2, \quad (1)$$

де P_k – певний показник діяльності окремого банку, за яким здійснюється оцінка рівня монополізації ринку;

P – значення відповідного показника для всієї банківської системи;

N – кількість банків у банківській системі.

Загалом індекс Херфіндаля-Хіршмана є найбільш популярним індексом концентрації і вихідною точкою відліку для інших коефіцієнтів. Його називають індексом з повною інформацією (full information index), оскільки він враховує особливості розподілу розмірів фінансово-кредитних структур. Індекс Херфіндаля-Хіршмана використовується з метою банківського нагляду, а також для аналізу структури банківського ринку.

Індекс Херфіндаля-Хіршмана може мати значення від 0 до 1 і залежно від його рівня встановлена така шкала градації рівня концентрації: 1) 0 – мінімальна концентрація; 2) від 0 до 0,1 – низький рівень концентрації; 3) від 0,1 до 0,18 – середній рівень концентрації; 4) понад 0,18 – високий рівень концентрації. У разі наявності на ринку одного банку, тобто повної монополії індекс Херфіндаля-Хіршмана буде дорівнювати 1 [2].

Формально індекс Херфіндаля-Хіршмана свідчать про конкурентний характер відносин між банківськими установами, оскільки частка десяти банків є цілком прийнятною, щоб не вважати цей ринок монополізованим. Проте офіційні показники навряд чи відображають реальну картину на ринку.

Проаналізуємо рівень охоплення ринку банківських послуг банківськими установами за розміром активів у 2012 р. (табл. 2).

Таблиця 2

Аналіз охоплення ринку банківськими установами України у 2012 р. (за розміром активів) *

| Банківські установи | обсяги, тис. грн. | частка ринку, % |
|---|----------------------|--------------------|
| <i>Банк I групи, всього</i> | 716233404 | 63,54 |
| ПАТ КБ «ПриватБанк» | 172428712 | 15,297 |
| ПАТ «Укресімбанк» | 87948878 | 7,803 |
| ПАТ «Державний ощадний банк України» | 85995536 | 7,629 |
| ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» | 47694486 | 4,231 |
| ПАТ «Промінвестбанк» | 41318058 | 3,666 |
| ПАТ «Укрсоцбанк» | 38829858 | 3,445 |
| ПАТ «ВТБ Банк» | 34212327 | 3,035 |
| ПАТ «Дельта Банк» | 29842468 | 2,648 |
| ПАТ «Перший Український Міжнародний Банк» | 28229805 | 2,504 |
| ПАТ КБ «Надра» | 27684454 | 2,456 |
| ПАТ «Дочірній Банк Сбербанку Росії» | 27025933 | 2,398 |
| ПАТ «Укрсиббанк» | 25888436 | 2,297 |
| ПАТ «Альфа-Банк» | 25588815 | 2,270 |
| ПАТ Банк «Фінанси та кредит» | 22548400 | 2,000 |
| ПАТ «Укргазбанк» | 20997238 | 2,93 |
| <i>Банки II, III, IV груп</i> | 410945975 | 36,46 |
| ВСЬОГО | 1127179379 | 100,00 |

* сформовано за даними джерела: [1]

Аналіз статистичних даних Національного банку України дозволив з'ясувати лідерів серед українських банків – банків І-ї групи.

Базуючись на даних, наведених у табл. 1, проведемо розрахунки індексу Херфіндаля-Хіршмана з метою оцінки ступеня консолідації в банківській системі України, її тенденцій та визначення рівня ринкової влади банків:

$$\begin{aligned} HHI_{2012}^0 &= \left(\frac{172428712}{1127179379} \right)^2 + \left(\frac{87948878}{1127179379} \right)^2 + \left(\frac{85995536}{1127179379} \right)^2 + \\ &+ \left(\frac{47694486}{1127179379} \right)^2 + \left(\frac{41318058}{1127179379} \right)^2 + \left(\frac{38829858}{1127179379} \right)^2 + \left(\frac{34212327}{1127179379} \right)^2 + \\ &+ \left(\frac{29842468}{1127179379} \right)^2 + \left(\frac{28229805}{1127179379} \right)^2 + \left(\frac{27684454}{1127179379} \right)^2 = 0,042483 \end{aligned}$$

Висновки. Отже, рівень концентрації ринку банківських послуг впливає на стійкість банківської системи в цілому та функціонування банківських установ зокрема, оскільки, з одного боку, впливає на динаміку ринку, залучення значних обсягів інвестицій, а з іншого – призводить до формування монополій на ринку.

На базі виконаних розрахунків можна оцінити рівень концентрації ринку банківських послуг. Так, оскільки значення ННІ у 2012 р. знаходилося в межах від 0 до 0,1 (0,042483), то ринок десяти банків І-ї групи за розміром активів був низькоконцентрованим. Це вимагає зміни конкурентних стратегій діяльності банківських установ з метою збереження зайнятих позицій в банківській системі, з однієї сторони, а з іншої – націленості на створення і випуск на ринку банківських послуг нових банківських продуктів.

1. Основні показники діяльності банків України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798
2. Арбузов С. Г., Колобов Ю. В., Міщенко В. І., Науменкова С. В. Банківська енциклопедія / С. Г. Арбузов, Ю. В. Колобов, В. І. Міщенко, С. В. Науменкова. – К. : Центр наукових досліджень Національного банку України; Знання, 2011. – 504 с.
3. Hirschman A. The paternity of an index / A. Hirschman // American Economic Review. – 1964. – № 54 (5). – P. 761.